

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФУНКЦИИ НА ЯДРЕНОТО СДЪРЖАНЕ В УСЛОВИЯТА НА СЪВРЕМЕННАТА СРЕДА ЗА СИГУРНОСТ

ИВО ЦЕКОВ*

Катедра „Международно право и международни отношения“

Резюме: Настъпи моментът за фундаментално преосмисляне на ролята на ядрените оръжия в националната отбрана и в състава на сегашните ядрени сили. Студената война свърши, но тя бе заменена от нови заплахи за националната сигурност. Технологиите непрекъснато напредват, създавайки както опасности, така и възможности за основните участници. Този документ анализира бъдещата роля на ядрените оръжия в националната и международната сигурност, описва ролята и ограниченията на напредналите конвенционални оръжия за посрещане на стратегическите нужди и предлага няколко алтернативни сценария за бъдещи ядрени сили.

Ключови думи: съдржане, сигурност, ядрени оръжия.

* Главен асистент по международно право и международни отношения в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, доктор по право; icekov@uni-sofia.bg

ADDITIONAL FUNCTIONS OF NUCLEAR DETERRENCE IN THE MODERN SECURITY ENVIRONMENT

IVO TSEKOV*

Department of International Law and International Relations

Abstract: The time is right for a fundamental rethinking of the role of nuclear weapons in national defense and of the composition of current nuclear forces. The Cold War is over, but it has been replaced by new threats to our national security. Technology, is inexorably advancing, creating both dangers and opportunities for the main actors. This paper analyzes the future role of nuclear weapons in national and international security, describes the roles and limitations of advanced conventional weapons in meeting strategic needs, and suggests several alternate scenarios for future nuclear forces.

Key words: deterrence, security, nuclear weapons.

1. Проблемът за актуалността на ядрените оръжия днес

Ядрените оръжия изиграха ключова роля в международната сигурност през втората половина на XX век. Въпреки бързото развитие на комуникациите, транспорта и оръжейните технологии, от Втората световна война не е имало мащабен стратегически конфликт. Ядрените оръжия, като най-разрушителните бойни инструменти, създавани някога, имаха стабилизиращ ефект върху отношенията между свръхсилите, като правеха всеки конфликт неприемливо скъп. Въпреки това, геополитическата промяна и еволюцията на военните технологии предполагат, че съставът на ядрените сили и стратегиите за тяхното използване могат да са различни през XXI век. Ето защо, днес времето е подходящо за основно преосмисляне на нашите очаквания и изисквания за тези уникални оръжия.

Ядрените оръжия са част от интегрирана отбранителна стратегия, която включва дипломация и конвенционални сили. Основната роля на ядрените оръжия е била и продължава да бъде тази да възпират всички потенциални противници от нападение срещу съответните ядрени държави или техните жизнени интереси. Очаква се тази роля да продължи дотогава, докато ядрените оръжия запазят статута си на „върховни“ инструменти на военната сила, но това не означава, че тяхната роля във военното планиране няма да се промени изобщо.¹ Напредъкът на военните технологии и доктрини предполага, че

* Chief Assistant Professor in International Law and International Relations at the Faculty of Law, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Ph.D in International Relations; icekov@uni-sofia.bg

¹ **Younger**, Stephen M. Nuclear Weapons in the Twenty-First Century. Associate Laboratory Director for Nuclear Weapons. Los Alamos: National Laboratory, June 2000.

позицията на ядрените оръжия в политиката за национална сигурност ще се развива с времето с цел интегриране на стратегическите ядрени сили в последователна и всеобхватна политика за национална и международна сигурност.

Традиционната функция на ядреното съдържане и занапред ще продължи да бъде като гаранция срещу заплахи от други оръжия за масово поразяване. Наред с това, все по-дискутиран става и въпросът за приложимостта на доктрината за съдържането срещу един от феномените на съвременните международни отношения – трансграничния тероризъм. Освен това обаче, е възможно да бъде отличен и един набор от т.нар. „допълнителни функции“ на ядреното съдържане – поредица от приложения на съдържането, които макар и да не са така популярни и важни като посочените по-горе, също имат своето място в ядрената стратегия и военното планиране.

2. Ядрените оръжия като средство за упражняване на виртуална сила

Някои специалисти твърдят, че именно масивният ядрен арсенал на Съединените щати и Съветския съюз им е дал необходимата увереност в годините на Студената война и ги е карал да поддържат водещата си роля в световен мащаб. По този повод изтъкнатият американски учен Харълд Браун пише:

„...поведението на държавите в период на напрежение може и според мен се влияе значително от стратегическите им възможности и баланса между тях, дори когато реалната употреба на тези възможности е крайно невероятна. Загубата на възприеманото като тотално ядрено превъзходство на САЩ от края на 60-те години доведе до реални геостратегически последици. Американското предимство щеше да бъде от ограничена полза при една тотална термоядрена война, но загубата му несъмнено повлия как-то на Вашингтон, така и на отношението на неговите съюзници и врагове“².

До определена степен тази функция на ядрените оръжия може да бъде открита и в съвременните международни отношения. Трудно е да бъде оценена полезността на тези оръжия в такъв аспект, защото тя почива на един латентен ефект. Тази функция е по-различна от употребата на ядрените оръжия като инструмент за съдържане. При нея се цели по-скоро непряк, психологически ефект, който изобщо да обезкуражи потенциалния противник да влезе в надпревара или конфликт с ядрената сила, защото това би било безнадеждно. Тази мисия поставя ударението върху политическата сила, увереността и влиянието, което ядрените държави притежават. Съединените щати са единствената призната суперсила в момента и в този смисъл техни-

² Brown, Harold. Thinking about National Security: Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. Boulder: Westview Press, 1983, p. 51.

ят ядрен арсенал може да бъде използван като пример за това какъв трябва да бъде арсеналът на една държава, за да претендира тя за такъв статут. Ето защо от определена гледна точка Вашингтон е силно заинтересован да поддържа летвата колкото се може по-високо, но подобно поведение може се наблюдава и в Русия, чийто основен гарант за статута на велика сила е нейният ядрен арсенал.

Друг пример за ядрените оръжия като виртуална и политическа сила е свързан с планирането на военните кампании. Така увереността, с която САЩ започнаха офанзивата си в Ирак със сигурност не е била породена заради огромния им ядрен арсенал, но в същото време висшите американски политици и военни определено са осъзнавали това си превъзходство, макар и на заден план.³ Така няма как да не си зададем въпроса дали през годините Вашингтон щеше да вземе различни решения в международното общуване, ако арсеналът му бе два пъти по-голям или наполовина по-малък от действителния?

Облягайки се на безспорното си политическо влияние и военна мощ, Вашингтон използва застоя в преговорите относно ядрените противоречия между Индия и Пакистан, за да ги накара да загърбят десетилетната си вражда. От освобождението си от английско управление двете страни са водели четири войни, като през 2002 г. почти стигнаха и до пета. Днес Ню Делхи и Исламабад преговарят в стремеж да намерят мирно разрешение на проблемите си, включително и на конфликта в Кашмир. Те дискутират и приемането на мерки за защита сигурността на ядрените си оръжия и предпазването им от неоторизирана употреба и инциденти. Всичко това се дължи най-вече на натиска, оказан от САЩ. От началото на 90-те години Индия и Китай също забележимо подобриха своите отношения, разрешиха няколко гранични конфликта и увеличиха търговския си оборот.⁴ Това показва, че системите на съдържане могат да имат стабилизиращ ефект дори в региони, белязани от дългогодишни съперничества, като този на Индийския океан.

Виртуалната сила на ядрените оръжия отчасти е това, което подтиква правителството на Южна Африка да стартира своя собствена ядрена програма. Бялото малцинство съзнава, че политиката на Апартейд, която то води, поставя страната в неперкъсната опасност и атомната бомба е един вид застрахователна полица срещу това. Когато вътрешнополитическата ситуация в страната се смени, необходимостта от тази застраховка изчезва и така силата на ядрените оръжия вече не бе нужна.

Изrael е държава, която в особено голяма степен се обляга на политическата и военната мощ, асоциирана с ядрените оръжия. От самото възникване

³ **Oelrich**, Ivan. Missions for the Nuclear Weapons after the Cold War. Washington D.C.: Federation of American Scientists, 2008, p. 80.

⁴ **Wagner**, Christian. Die indisch-chinesischen Beziehungen. In: Ernst Reiter, ed. Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik. Hamburg: Mittler&Sohn, 2002, Vol. 2, pp. 305–324.

на държавата, тя е принудена да съществува в сериозна геополитическа асиметрия спрямо заобикалящия я арабски свят. Когато Давид Бен Гурион взима решението да започне израелската ядрена програма през втората половина на 50-те години, той гледа на нея като въпрос на живот и смърт. Тел Авив се нуждае от решително предимство, което да балансира постоянната арабска заплаха. През всички десетилетия след това израелските правителства, политически партии и общественост са оставали твърдо зад идеята страната да разполага със собствена ядрена опция. В същото време Тел Авив е крайно внимателен в поддържането на неопределеност относно реалните си ядрени възможности. Причината за това е именно в огромната политическа стойност на ядрените оръжия – като създава неяснота относно точните данни за своите оръжия, както и за доктрината, която ги направлява, Израел съзнателно се стреми да получи максимум от виртуалната сила на ядрения си арсенал. Без да знаят дори приблизително количеството и мощността на израелските ядрени оръжия, потенциалните агресори винаги ще се поколебават, преди да атакуват стремглаво, защото не са наясно с това какво ги очаква. Повечето израелски ядрени обекти също така не са преминали инспекцията на Международната агенция за атомна енергия. Политиката на ядрено двусмислие затруднява анализа на израелската отбранителна стратегия от останалите, като в същото време позволява на Тел Авив да наблюдава, съпоставя и влияе на доктрините на останалите държави. Освен това почти митичната „опция „Самсон“ – виждането, че Израел ще използва масиран ответен удар срещу всеки, който застраши жизнените интереси на страната – сама по себе си действа възпиращо, черпейки сили от виртуалната мощ на ядрените оръжия.⁵ Наричана „най-лошо пазената тайна в света“ и „бомбата, която не съществува“, израелската ядрена програма въпреки това дава необходимата увереност на Тел Авив в дългосрочен план и играе ролята на застраховка в най-лошия случай.⁶

Младата преподавателка от Университета на Чикаго Ан де Сантана внася дори още по-интересна гледна точка към възможността ядрените оръжия да генерират виртуална сила за държавите, които ги притежават. Според нея ядрените оръжия представляват своеобразен фетиш, който изразява най-пълно понятието за сила, така както Карл Маркс дефинира парите като най-ярък изразител на понятието за благо. Така както достъпът до блага под формата на пари определя възможностите, които се откриват пред индивида и мястото му в обществото, достъпът до сила под формата на ядрени оръжия определя възможностите пред държавата и нейното място в международния ред. И в двата случая физическата форма на фетишизираните обекти – пари и ядрени

⁵ **Bunn**, Elaine, Can. Deterrence be Tailored? Washington D.C.: National Defense University, 2008, p. 3.

⁶ **Shalom**, Zaki. Israel's Nuclear Option: Behind the Scenes Diplomacy between Dimona and Washington. Portland: Sussex Academic Press, 2005, p. 61.

оръжия – е ценна, защото служи като носител на обществено благо. С други думи, ядрените оръжия са мощни, защото обществото ги възприема като такива. Освен това, подобно на парите, това което прави ядрените оръжия толкова ценни в очите на обществото, е тяхната рядкост. Така държавата, която притежава ядрен арсенал ще има и по-силна позиция и колкото по-голям е този арсенал, за толкова по-силна е възприемана съответната държава.⁷

Теорията за ядрения фетишизъм намира подкрепа в начина, по който се оформя политиката на Съединените щати спрямо ядрените оръжия от зората на тяхното възникване. Показателна е ревността, с която Стратегическото военновъздушно командване на САЩ – основен бенефициент на ядрената програма в продължение на десетилетия – брани своето право да определя военоядрената политика на страната. Когато ген. Къртис Ле Мей поема ръководството на Стратегическото командване през 1948 г., той ще остане на този пост до 1957 г. – най-дълго задържаният се висш американски военен от времето на Гражданската война. Около него бързо се оформя кръг от съмишленици, който опонентите им наричат „бомбената мафия“.⁸ Консервативната група офицери е твърдо убедена, че ядрените оръжия и стратегическите бомбардировачи са гръбнакът на американската военна машина и не се съмнява в необходимостта от тяхното съществуване и поддържане, дори и с цената на огромни разходи и непопулярност от страна на опозицията им. Под ръководството на ген. Ле Мей Стратегическото военновъздушно командване развива техническия и оперативен капацитет за осъществяването на удари във всяка една точка на земната повърхност, а ядрените бомбардировачи стават истинско въплъщение на военната сила. Облягайки се на своеобразния ядрен фетиш, поставен под негов контрол, ген. Ле Мей успява да внесе сериозни промени в американската ядрена стратегия. Под негово давление е изготвен нов План за извънредни бойни действия, който предвижда засипването на седемдесет съветски града със 133 бомби в продължение на един месец, което трябва да прекърши политическата и икономическата воля на СССР. Малко по-късно Ле Мей си извоюва и изключителното право неговото командване да одобрява стратегическите цели, преди те да бъдат окончателно включени в американските бойни планове.⁹ На всеки опит ролята на ядрените оръжия да бъде преразгледана, а контролът на Стратегическото въздушно командване – отнет, то се противопоставя категорично. Неоспоримата водеща роля на командването в американската ядрена политика се запазва чак до началото на 60-те години на XX в., когато ген. Ле Мей напуска неговото ръководство.

⁷ De **Santana**, Anne Harrington. Nuclear Weapons as the Currency of Power. Monterey: Monterey Institute of International Studies, 2009, pp. 6–10; свободен достъп на http://cns.miis.edu/npr/pdfs/npr_16-3_harrington_de_santana.pdf, посетен на 30 декември 2009 г.

⁸ **Halperin**, Morton. Nuclear Fallacy: Dispelling the Myth of Nuclear Strategy. Cambridge: Ballinger, 1987, p. 81.

⁹ Ibid., p. 90.

Наистина е трудно да се докаже пряката връзка между ангажираността на Съединените щати в международните отношения и размера и вида на ядрения им арсенал. Очевидно е, че ситуацията е силно променена в сравнение с периода на Студената война и тази промяна се отразява и на силовите отношения – докато ядрените арсенали търпят постепенни редукции, САЩ увеличават конвенционалната си мощ. Подобна мисия на ядрените оръжия дори размива определението „цел“ – дали притежаването на голям арсенал помага да бъде постигната дадена цел, или то е цел само по себе си. С други думи, виртуалната сила на ядрените оръжия дори може да се разглежда не толкова като тяхна функция, колкото страничен ефект. Въпреки това факт е, че и днес ядрените оръжия продължават да бъдат символ на политическа и военна мощ, който не може да бъде пренебрегван.

3. Ядрените оръжия като средство за водене на регионална война

Немалък брой изследвания върху приложението на ядрените оръжия и в САЩ, и в други страни поглеждат към възможността те да бъдат използвани не само в стратегически сблъсък на глобално ниво, но и в тактически бойни действия на регионално ниво.¹⁰ По същество това виждане не е ново, защото идеята, че ядрена война може наистина да бъде водена и спечелена възниква още в годините на Студената война. Тогава американското военно командване предвижда потенциалната инвазия на войските на Варшавския договор в Западна Европа да бъде спряна именно с тактически ядрени оръжия.

В категорията „тактически ядрени оръжия“ попада широка група въоръжения, някои от които водят началото си назад във времето, макар и да не са възприемани експлицитно като такива тогава. Още през май 1953 г. Съединените щати тестват първият ядрен артилерийски заряд, който е изстрелян с помощта на 280-милиметрово оръдие на почти 10 километра. Само година по-късно Съветският съюз създава собствена тактическа ядрена бомба, разположена на борда на изстребител Ил-28А. През 60-те години на XX в. американската армия започва работа по т.нар. специални ядрено-разрушителни муниции (special atomic demolition munition), които имат за цел да придадат наистина миниатюрни форми на ядрените заряди. Муницията представлява цилиндър с размер 40 на 60 см. и тегло от 68 кг. Според военните планове специални мобилни групи е трябвало да разположат на стратегически места тези мини-бомби в случай на съветска атака към Западна Европа. Предвижданата сила на взрива на подобно устройство е между 10 тона и 1 килотон, но през 70-те специалната ядрено-разруши-

¹⁰ Вж. **Medalla**, Jonathan. Nuclear Weapons Initiatives: Low-Yield R&D, Advanced Concepts, Earth Penetrators, Test Readiness. Ft. Belvoir: David Acker Library and Knowledge Depository, 2004; **Nelson**, Robert, Low-Yield Earth Penetrating Nuclear Weapons. Washington D.C.: Journal of the Federation of American Scientists, January/February 2001.

телна муниция е снета от въоръжение. Лондон също не остава по-назад и през 1962 г. Кралските военновъздушни сили оборудват своя ескадрила с първото английско тактическо оръжие. С дължина 3 м. и тегло от 700 кг., бомбата носи кодовото име Red Beard („Червена брада“) и остава на въоръжение до 1971 г.¹¹

Още през ноември-декември 1955 г. американската армия провежда операция под кодовото название „Пелин“, чиято цел е да симулира локална война в Западна Европа с размяна на ядрени удари. Учението се състои в райони на щатите Луизиана и Алабама, които по размер са сходни с Гърция и Португалия, а по природа приличат на Белгия и Холандия. В „Пелин“ взимат участие над 100 000 души от сухопътните сили и повече от 40 000 от военновъздушните, което прави операцията едно от най-големите военни учения в американската история. Резултатите са категорични – след като над двата щата са „хвърлени“ 70 бомби всяка с мощност не повече от 40 килотона, животът там просто ще престане да съществува.¹²

Това обаче не разколебава военните и политическите кръгове във Вашингтон и почти едновременно в Западна Германия се провежда второ учение с името „Картбланш“. То симулира използването на ядрени оръжия само от силите на НАТО при съветска атака от изток. Според параметрите на операцията, в рамките на два дни над територията на Федералната република са „хвърлени“ повече от 350 бомби с различна мощност. Резултатите отново са обезкуражаващи – предвиждат се над 1.7 милиона убити и 3.5 милиона ранени западногерманци, което е пет пъти повече в сравнение с цивилните жертви, които Германия дава през Втората световна война.¹³ Но идеята за тактическата употреба на ядрените оръжия вече е станала част от доктрината и военноподготвеното мислене на Вашингтон.

Днес тактическите ядрени оръжия – наричани още нестратегически или субстратегически ядрени оръжия – включват относително малки по размер устройства като т.нар. ядрени мини, ядрени артилерийски снаряди, гравитационни и дълбочинни бомби, ракети с малък обseg на действие, торпеда с ядрен заряд, ракети „земя-въздух“, чак до ядрени бомби с мощност, равна или малко по-голяма от тази на хвърлените над Хирошима и Нагасаки. Съвременните тактически ядрени бомби имат мощност между 0.1 килотон и 1 мегатон, докато за сравнение бомбата, хвърлена над Хирошима е с мощност около 12 килотона. Важно е да отбележим, че не съществува общоприета дефиниция на това понятие, тъй като за пръв път въпросът е повдигнат на двустранните съветско-американски разговори от края на 80-те години на XX век. Най-простият начин е да бъде приложен методът на изключването, спо-

¹¹ **Cirincione**, Joseph. Bomb Scare: The History and Future of Nuclear Weapons. New York: Columbia University Press, 2007, p. 30.

¹² **Biddle**, Stephen, **Peter Feaver**. Battlefield Nuclear Weapons: Issues and Options. Boston: University Press of America, 1989, p. 18.

¹³ *Ibid.*, p. 19

ред който всички ядрени оръжия, които не попадат в графата „стратегически“ принадлежат към тактическия клас. Трудният въпрос с дефиницията се вижда и при следните два примера. Бомбардировачите, които могат да стигнат до територията на САЩ или Русия, да хвърлят там бомбите си и да се върнат обратно, се считат за стратегически. Проблемът е, че всяка от двете държави може да използва и трети държави, от които да излетят самолетите ѝ или пък да се възползва от презареждане във въздуха, така че факторът „разстояние“ се размива. На свой ред, някои крилати ракети имат обсег от 600 км., което не е много, но тъй като се намират на борда на подводници с практически неограничена маневреност, могат лесно и бързо да бъдат изстреляни по всяка една точка на земната повърхност.

В своите официални документи Пентагонът дефинира термина „тактически ядрени оръжия“ по следния начин:

*„Тактическата употреба на ядрени оръжия представлява тяхното използване по суша, въздух и вода срещу вражески сили и съответните поддържащи обекти и съоръжения, в подкрепа на операция с ограничена цел или на локална военна маневра, предприета от главнокомандващия армейското звено“.*¹⁴

Русия няма единна дефиниция за това кои оръжия спадат към тактическия клас. Министерството на външните работи счита за стратегически оръжията с обсег над 5000 км., докато всички останали автоматично отиват към тактическата категория. Според Москва нестратегическите ядрени оръжия служат за постигането на оперативни и тактически задачи в непосредствения периметър на врага, макар в изключителни ситуации да могат да се използват и като стратегически.¹⁵

Комисията по отбраната към английския Парламент счита за тактическа употребата на „едно или няколко ядрени оръжия срещу враг с цел изпращането на политическо съобщение, предупреждение или демонстриране на готовност“.¹⁶ Английската стратегия в случая се базира на предположението, че съответната вражеска страна няма да реагира с по-голяма ядрена сила от тази, която Лондон е използвал. За целта английските ядрени подводници носят и ракети със заряд едва един килотон, които да бъдат изстреляни при нужда. Според Министерството на отбраната на страната, тактическата

¹⁴ Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Defense Technical Information Center Online, <http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict/data/t/7471.html>, посетен на 30 ноември 2009 г.

¹⁵ **Arbman**, Gunnar, Charles **Thornton**. Russia's Tactical Nuclear Weapons. Stockholm: Swedish Defense Research Agency, p. 13

¹⁶ **Wisotzki**, Simone. Nuclear Weapons Policy in Britain and France: Strategic Thinking and Disarmament. Bern: International Relations and Security Network, 2004, p. 130.

употреба на ядрено оръжие „дава на правителството допълнителна възможност за реакция, преди нещата да ескалират до мащабна размяна на ядрени удари с неприемливи и непредотвратими последствия за всички въвлечени страни“.¹⁷

Въпреки неяснотата при дефиницията на този тип оръжия и тяхното изключване от големите международноправни актове в областта на неразпространението на ядрени оръжия, към момента тактическите арсенали в света се изчисляват както следва: Русия (ок. 3000), Съединените американски щати (ок. 1600-3000), Китай (ок. 400), Израел (ок. 200), Великобритания (ок. 110), Франция (ок. 60-80), Индия (ок. 60) и Пакистан (ок. 15-48).¹⁸

Съвременни примери за употребата на такива оръжия са различни и могат да включват следните ситуации:

- срещу голяма сухопътна войскава част;
- срещу наземен вражески обект от стратегическо значение;
- срещу укрепен подземен бункер;
- срещу отдалечена и/или укрепена точка, която не може да бъде достигната с конвенционални оръжия;
- срещу голяма група тежковъоръжени бойни машини;
- срещу голяма амфибийна вражеска част;
- срещу вражески конвой от поне 100 единици;
- срещу ескадрила от стратегически бомбардировачи.¹⁹

От горепосочените ситуации нанасянето на ограничен тактически удар по голяма сухопътна войскава част или по ключов обект на врага са относително най-вероятни при подобна мисия. Естествена цел на локален удар са ядрените арсенали на врага, които трябва да бъдат извадени от строя, най-често чрез изпреварващ удар. Полезността на такова действие не се е променила съществена от самото начало на ядрената надпревара между Съединените щати и Съветския съюз. Тогава съществуват страховете, че първобитните по сегашните стандарти оръжия, разположени в трюмави самолети и на големи летища, са крайно уязвими. Малко по-късно построяването на първите подземни силози за кратко намалява опасността от унищожаване на арсенала, но причината за това е, че нападателните оръжия не са достатъчно прецизни, за да поразят силозите, а и нито една от страните няма достатъчно информация за точното местоположение на въпросните силози. Когато през 60-те години

¹⁷ Ibid., p. 131

¹⁸ Issue Brief: Tactical Nuclear Weapons, Nuclear threat Initiative; http://www.nti.org/e_research/e3_10a.html, посетен на 1 януари 2010 г.

¹⁹ **Bernstein**, Paul, **John Caves Jr.** The Future Nuclear Landscape. Washington D.C.: Center for the Study of Weapons of Mass Destruction, 2007, p. 39.

започва да се развива сателитната фотография, противниците успяват сравнително лесно да локализируют разположението на арсеналите, а насочването на нападателните ядрени оръжия става по-добро. Възможността за изпреварващ удар срещу обекти от изключителна важност за врага продължава да бъде една от причините, поради която ядрените сили не желаят да се откажат от своите арсенали, макар че стратегическата обстановка не се отличава с напрежението от времето на Студената война.

На свой ред, идеята че ядрени оръжия могат да бъдат използвани в ограничен локален конфликт, също води своето начало от годините на Студената война, и по-точно от военно-стратегическия дисбаланс в конвенционално отношение, който възниква между силите на Варшавския договор и Запада. За голям период от време Централна Европа е фокус на противоречие между двата блока и САЩ отчитат, че конвенционалните сили на Съветския съюз и останалите държави членки на Варшавския договор, превъзхождат техните. Ако ядрените оръжия имат единствено приложение само като съдържащ елемент срещу друга ядрена атака, Вашингтон реално няма полза от тях, що се отнася до конвенционален конфликт, тъй като не може да ги включи в уравнението. Един тактически ядрен удар, от друга страна, ще нанесе големи поражения на врага и ще бъде бърз и ефективен начин за нулиране на ефекта от конвенционалното превъзходство. Някои дори достигат до крайност, като твърдят, че без наличието на тактически оръжия в арсенала си, достоверността на политиката на съдържање на западните сили е щяла да бъде значително подкопана. Тъй като е малко вероятно САЩ – а същото се отнася и за Франция и Великобритания – първи да прибегнат да стратегически ядрен удар, именно наличието на тактически ядрени оръжия в арсенала им помага на съдържањето да изглежда по-достоверно.²⁰

На пръв поглед това не е изключено, защото при подходящите условия на бойното поле тактическите ядрени оръжия могат за кратко време да нанесат значителни поражения на врага. В това отношение особено важна е оперативната подготовка и реалната възможност на съответната страна да извърши локален ядрен удар. В този смисъл най-подготвени за подобно действие са Съединените щати, тъй като Вашингтон поддържа голям подводен флот, който е напълно мобилен и много трудно уязвим от врага. От своя страна, Русия теоретично също има възможността да осъществи локална атака по стратегически вражески обекти, но е имало случаи, когато практически всичките ѝ подводници са били на пристан, а наземните ракети – извадени от готовност за атака.²¹ Като прибавим към това и обстоятелството, че руската система за

²⁰ Cerami, Joseph. *Defensive Use of Tactical Nuclear Weapons*. Washington D.C.: RAND Corporation, 1982, p. 62.

²¹ Podvig, Pavel. *Russian Strategic Nuclear Forces in the Next Decade*. Boston: Stanford University Press, 2001, p. 29.

ранно предупреждаване не е в особено добро състояние и че Москва не разполага с техническите възможности на Вашингтон за локален удар, се оказва, че страната е много по-уязвима от изненадваща атака срещу регионален обект или военна част.

Използването на ограничена ядрена атака трябва да се извършва на принципа, че „наказанието трябва да съответства на престъплението“. С други думи, страната, използваща ядрени оръжия, не трябва да причинява повече разрушения, отколкото е необходимо. Това може да стане чрез селективен подбор на целите, който изключва цивилни обекти.

Освен това, разбирането, че тактическите ядрени оръжия не могат да се използват по прецизен и дискриминативен начин, така че цивилните да бъдат извън техния обсег, има още едно важно следствие. Ако се налага, тяхната употреба трябва да стане на ранен етап от конфликта, преди нахлуващите вражески сили да са завладели прекалено голяма територия. Тъй като ядрените оръжия са предимно дефанзивни, а разрушенията, които ще нанесат върху земята практически непоправими, от тях няма особена полза при завоюването на загубена вече територия. Вместо това, ако бъдат използвани по-рано, това ще намали размера на потенциалното ядрено бойно поле, а оттам и пораженията върху него. Противниците на ядрените оръжия не виждат в тези операции нищо друго освен поредното доказателство, че ядрените оръжия не могат да се използват в локален конфликт, макар това твърдение да е спорно, при положение че става въпрос за рядко населена територия.

Въпреки това подобна функция на ядрените оръжия поражда най-малкото два основни въпроса – какви ще са непосредствените и бъдещите ползи от употребата на ядрените оръжия? Най-напред, непосредствената полза от тактическите ядрени оръжия трябва да бъде разглеждана не като сравнение с въздържането от бойни действия изобщо, а в сравнение с ползата от въздържането от такава употреба. С усъвършенстването на прецизните муниции относителното предимство на тактическите ядрени оръжия намалява. В повечето бойни ситуации командирите най-вероятно не биха предпочели да използват ядрени оръжия – дори и да имат необходимия арсенал и пълномощия за това – поради неизбирателния ефект, който тези оръжия имат в сравнение с други. Наред с чисто военните причини, трябва да се има предвид, че поддържането на тактически ядрени оръжия в готовност е свързано с допълнителни разходи за поддръжка, модернизация и обезопасяване. Макар военните бюджети на ядрените сили да са традиционно големи, те не са безкрайни и тези разходи могат да бъдат прехвърлени за други нужди, свързани със стратегическите ядрени оръжия или с конвенционалното въоръжение.

Вторият въпрос е свързан с дълготрайните ефекти от употребата на ядрено оръжие в регионален конфликт. Употребата на ядрено оръжие, дори

и в локален контекст, ще има широки последици, особено ако се окаже, че целите на атакувания са постигнати по този начин или че международната общност е относително толерантна към случилото се. Тук най-важно е запазването на т.нар. „ядрено табу“ – т.е. въздържането от реално използване на ядрено оръжие, което има най-вече психологически ефект. Какво ще се случи, ако в резултат на внезапна и мащабна тактическа грешка, десетки хиляди американски или руски войници се окажат под смъртна заплаха или опасност от повторение на случай като Дюнкерк²² или Пусан²³? Възможно е засегнатата страна да прецени, че ядрения удар е най-малката злина от възможните развития на ситуацията и да прибегне до него. Някои смятат, че в такъв случай е по-добре притиснатата държава да понесе определени загуби за момента, но да запази „ядреното табу“, защото противното може да доведе до бърза и необратима ескалация, до мащабен ядрен конфликт.²⁴ Подобен конфликт, породен от употребата на ядрени оръжия може да навреди и на държави с могъщи конвенционални сили. При всички положения удар с тактическо ядрено оръжие ще дестабилизира международната общност и вероятно ще накара някои държави да вземат мерки за засилване на собствената си ядрена сигурност или дори за започването на ядрена програма, ако не са имали такава преди. Отново от ключово значение е успехът или провалът на атаката – ако страната, предприела тактическа ядрена атака, впоследствие загуби войната и дори пострада много тежко в резултат на прибързаната употреба на ядрени оръжия, това ще убеди останалите държави, че ядрената опция не е добър вариант. Ако обаче страната постигне целта си чрез ядрена атака, това още повече ще накара останалите държави да се замислят за собствената си сигурност и ще провокира напрежение. Ето защо изборът е не толкова между приемането на загуби и поддържане на „ядреното табу“, колкото между приемането на загуби сега за сметка на още по-големи загуби в бъдеще.

От американските учения през 50-те години може да се направи и още един извод – че върху самото понятие „тактически ядрени оръжия“ ляга сериозна сянка на съмнение. Очевидно е, че бойните действия с тях ще се водят до голяма степен върху приятелска територия. Дори когато са считани за съюзници, много държави далеч не биха били съгласни тяхната земя да се превърне в ядрено бойно поле, тежко засегнато от бойните действия и ос-

²² Определена от Уинстън Чърчил като „колосален военен провал“, евакуацията при Дюнкерк от май-юни 1940 г. няколко хиляди френски войници падат в нацистки плен, а английската и френската флота търпят огромни загуби.

²³ В битката за Пусан от август-септември 1950 г. американските сили дават над 5 000 убити, а други 12 000 са ранени в защита на периметъра около едноименния град от севернокорейската армия.

²⁴ **Drell, Sidney, James Goodby.** What Are Nuclear Weapons For? Recommendations for Restructuring U.S. Strategic Nuclear Forces. Washington D.C.: Arms Control Association, 2005, p.39.

татъчната радиация. Така въпреки тактическото ударение, все по-ясно става, че решението за употреба на ядрени оръжия в локална война няма да бъде напълно тактическо и взето от командващия според конкретното състояние на битката, а стратегическо решение, взето на най-високо ниво и с оглед цялостната военнополитическа ситуация.

Най-сетне, за да бъдат бойните действия с ядрени оръжия ограничени в локален контекст, е необходимо желанието на двете враждуващи страни за това. Ако страната-обект на тактическа ядрена атака разполага със съответния ядрен арсенал, е възможно тя да не се ограничи само в тактическия аспект на бойните действия.

Докато на политическо ниво „тактическата карта“ може да се разиграва относително по-често, практическото възприемане на тази функция за момента е само от ограничен брой военни с по-радикални виждания.²⁵

4. Ядрените оръжия като инструмент за прекратяване на война

Единствената до момента ситуация, при която ядрени оръжия са били използвани на практика във военни действия е през лятото на 1945 г., когато Съединените щати пускат две бомби над Япония. Широко разпространено е схващането, че това допринася за приключването на войната в Тихия океан. Никой не се съмнява, че японското поражение е неизбежно, но двете атомни бомби пораждаат истински шок в управляващите и обществото и в резултат страната капитулира безусловно, като по този начин Вашингтон си спестява считаната за трудна и продължителна инвазия на островите по вода. Подобна ситуация може да възникне и в бъдеще.

Един от най-често разиграваните военни сценарии от американските стратегии е защитата на Тайван от евентуална китайска атака. На практика никой не поставя под съмнение способността на Вашингтон да изпълни това, но се счита, че подобна задача би била скъпоструваща. Макар победата или поражението да не са под въпрос тук, възможно е Съединените щати да решат да изпратят на Китай ясен и шокиращ сигнал. Това може лесно и недвусмислено да бъде направено с употребата на ядрени оръжия. Подобна постъпка категорично ще покаже, че САЩ считат ситуацията за критична за техните национални интереси и са готови да бъдат безкомпромисни в своите последващи действия. Тази функция обаче може да бъде използвана само, ако на ядрените оръжия се гледа като на последна възможност и в резултат на това подобен сценарий е приложим твърде рядко, например не повече от веднъж на две поколения.²⁶ Разбира се, ядрените оръжия могат да бъдат използвани и

²⁵ **Bernstein**, Paul, John Caves Jr. The Future Nuclear Landscape. Washington D.C.: Center for the Study of Weapons of Mass Destruction, 2007.

²⁶ **Khalilzad**, Zalmay, et al. The U.S. and a Rising China: Strategic and Military Implications. Santa Monica: RAND Corporation, 1999, p.29.

по-често, но тогава шоковият ефект от употребата им ще бъде загубен и функцията им като инструмент за прекратяване на война ще се превърне по-скоро в елемент на конвенционалната война. Един бъдещ свят, в който ядрените оръжия се разглеждат като рядка, но иначе напълно възможна алтернатива на конвенционалната война, ще бъде и в ущърб на САЩ, защото ще неутрализира до известна степен ефекта от техния ядрен арсенал.

Тази функция може да допринесе и за засилване на сигурността у съюзници и приятели. В продължение на горния пример, Тайван би могъл да започне самостоятелна ядрена програма, но няма да го направи, ако е уверен, че Съединените щати ще произведат необходимия шок от негово име. По същия начин страни като Канада, Австралия и Япония също се въздържат от натрупването на собствен ядрен арсенал, защото до голяма степен разчитат на американска помощ в случай на криза. Функцията за прекратяване на война сама по себе си е несъвместима с традиционната функция на ядрените оръжия като инструмент на сдържането. Това е така, защото съгласно теорията за сдържането ядрените оръжия не трябва да влизат в употреба, докато политиката на сдържане не се провали напълно. Като цяло тази функция се разглежда в съвременните военни планове като вероятна, макар и второстепенна.²⁷

5. Заключение

Краят на Студената война, развитието на новите регионални заплахи за международната сигурност и заявеното желание на много страни да намалят или премахнат ядрените си арсенали показват, че е време за основно преосмисляне на ролята на ядрените оръжия в променената среда за сигурност. Като най-разрушителните инструменти, измислени досега, ядрените оръжия трябва да се разглеждат като част от координирана национална програма за сигурност, която използва дипломация, инициативи за контрол на оръжията и конвенционални сили за оптимизиране на стабилността и мира в света.

Технологичните оценки показват, че напредналите конвенционални оръжия, доставяни от балистични или крилати ракети, могат да поразят много цели, които в момента са обект на ядрено стратегическо мислене. Прецизното поразяване с ядрени оръжия ще позволи някои класове твърди цели да бъдат победени с много по-малки количества бойни глави, отколкото в момента се използват. Някои от сегашните проекти за ядрени оръжия могат да бъдат запазени, за да се отговори на много трудни цели или за традиционната им възпираща роля. Опростени ядрени арсенали, които могат да бъдат поддържани на

²⁷ **Oerlich**, Ivan. Missions for the Nuclear Weapons after the Cold War. Washington D.C.: Federation of American Scientists, 2008, p.56.

сравнително ниска цена и без необходимост от ядрени опити, могат да бъдат част от такава стратегия.

Процесът по изобретяването на ядрените оръжия е вече необратим, нито пък можем да приемем, че тяхната роля в стратегическото възпиране никога няма да се промени. В същото време обаче, предпазливото и адаптивно мислене за ролята на ядрените оръжия през XXI век ще пожъне неоспорими дивиденди за националната сигурност на демократичните държави и за стабилността на целия свят.

ЛИТЕРАТУРА

- Arbman**, Gunnar and Charles **Thornton**. Russia's Tactical Nuclear Weapons. Stockholm: Swedish Defense Research Agency.
- Bernstein**, Paul and John **Caves Jr.** The Future Nuclear Landscape. Washington D.C.: Center for the Study of Weapons of Mass Destruction, 2007.
- Biddle**, Stephen and Peter **Feaver**. Battlefield Nuclear Weapons: Issues and Options. Boston: University Press of America, 1989.
- Brown**, Harold. Thinking about National Security: Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. Boulder: Westview Press, 1983.
- Bunn**, Elaine. Can Deterrence be Tailored? Washington D.C.: National Defense University, 2008.
- Cerami**, Joseph. Defensive Use of Tactical Nuclear Weapons. Washington D.C.: RAND Corporation, 1982.
- Cirincione**, Joseph. Bomb Scare: The History and Future of Nuclear Weapons. New York: Columbia University Press, 2007.
- De Santana**, Anne Harrington. Nuclear Weapons as the Currency of Power. Monterey: Monterey Institute of International Studies, 2009.
- Drell**, Sidney and James **Goodby**. What Are Nuclear Weapons For? Recommendations for Restructuring U.S. Strategic Nuclear Forces. Washington D.C.: Arms Control Association, 2005.
- Halperin**, Mortin. Nuclear Fallacy: Dispelling the Myth of Nuclear Strategy. Cambridge: Ballinger, 1987.
- Khalilzad**, Zalmay, et al. The U.S. and a Rising China: Strategic and Military Implications. Santa Monica: RAND Corporation, 1999.
- Oelrich**, Ivan. Missions for the Nuclear Weapons after the Cold War. Washington D.C.: Federation of American Scientists, 2008.
- Podvig**, Pavel. Russian Strategic Nuclear Forces in the Next Decade. Boston: Stanford University Press, 2001.
- Shalom**, Zaki. Israel's Nuclear Option: Behind the Scenes Diplomacy between Dimona and Washington. Portland: Sussex Academic Press, 2005.

- Wagner**, Christian. Die indisch-chinesischen Beziehungen, in Ernst Reiter, ed. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 2002, Vol. 2, Hamburg: Mittler&Sohn.
- Wisotzki**, Simone. Nuclear Weapons Policy in Britain and France: Strategic Thinking and Disarmament, Bern: International Relations and Security Network, 2004.
- Younger**, Stephen M. Nuclear Weapons in the Twenty-First Century. Associate Laboratory Director for Nuclear Weapons, Los Alamos National Laboratory, June 2000.

Дадена в Катедра „Международно право и международни отношения“ – април 2019 г.
Рецензент – проф. д-р Пламен Пантев.